

Кацімон І.С.,
студентка гр. УЕ-42,
ФММ, НТУУ „КПІ”

Хринюк О.С.,
канд. економ. наук, доцент,
НТУУ „КПІ”

МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ

Анотація. В статті висвітлюються методичні проблеми оцінки ефективності праці. Підкреслюється, що в умовах необхідності подолання кризи підвищується значення показника продуктивності праці. Здійснено аналіз сутності поняття ефективності праці. Виявлено складові елементи ефективності праці. Запропоновано комплексний підхід до формування методичних положень оцінки ефективності праці з урахуванням витрат як минулої, так і майбутньої праці. Подано основні етапи розробки програми підвищення ефективності праці на підприємстві.

Summary. The methodical problems of estimation of efficiency of labour are lighted up in the article. It is underlined that the value of index of the labour productivity rises in the conditions of necessity of overcoming a crisis. The analysis of essence of concept of efficiency of labour is carried out. Found out the component elements of efficiency of labour. Complex approach is offered to forming of methodical positions of estimation of efficiency of labour taking into account the charges of both past and future labour. Basic designs of the program of increase of efficiency of labour times are given on an enterprise.

Ключові слова: результативність праці, продуктивність праці, ефективність праці.

Вступ. Однією з причин існування негативних явищ в економіці України є низький рівень управління і, зокрема, недосконалість оціночних показників роботи та абсолютизація методів управління на базі фінансових інструментів. В той же час, фінансові показники й фінансові результати є похідними від виробничо-господарської діяльності підприємства.

В зв'язку з обмеженістю екстенсивних факторів економічного зростання результативність національної економіки в цілому й окремого підприємства все більше залежить від використання інтенсивних факторів і, насамперед, від підвищення ефективності праці. Без аналізу й оцінки даного показника важко визначити рівень та динаміку економічного зростання на всіх рівнях управління.

Тому розробка методичного забезпечення й економічного обґрунтування оцінки ефективності праці є досить актуальною. Така

оцінка сприятиме об'єктивному визначенню напрямків виходу підприємств із кризового стану, розробці стратегій економічного зростання.

Питання аналізу праці, її продуктивності та ефективності досліджують багато вчених, зокрема, Богиня Д. П., Виноградов І. П., Гончаров В., Костін Л. А., Скочиляс С. М., Чухно А., Шевченко А. Ф. та інші [1 – 10], розробки яких послужили основою даної роботи.

Однак, досі існує розрив між необхідним рівнем дослідження цих проблем і реальним станом практичного вирішення. Зокрема, методичні питання удосконалення оцінки ефективності праці на підприємствах потребують подальших узагальнень та наукових розробок.

Постановка проблеми. На практиці використовується ряд показників, що характеризують ті чи інші сторони ефективності виробництва. Кожен окремий показник відображає ефективність використання одного виду економічних ресурсів чи поточних витрат. Динаміка окремих показників складається неоднаково і дати за їх сукупністю однозначну оцінку кінцевої ефективності виробництва, як правило, важко.

На сьогодні ще не вдалося методологічно обґрунтувати єдиний узагальнюючий показник економічної ефективності виробництва, який відображав би підсумкові результати сумісної дії окремих чинників, що характеризують різні сторони ефективності. Показником, який би міг в певній мірі комплексно відобразити ефективність виробництва, на наш погляд, є ефективність праці. Остання є одним із чинників підвищення ефективності діяльності підприємства. Без аналізу й оцінки даного показника неможливо визначити ступінь економічного зростання.

Метою дослідження є розробка методичних положень оцінки ефективності праці. Завданнями дослідження є з'ясування сутності поняття ефективності праці та її елементного складу як одного із комплексних показників ефективності виробництва, виявлення основних етапів розробки програми підвищення ефективності праці.

Методологія. В процесі дослідження використано: метод теоретичного узагальнення, методи аналізу та синтезу .

Результати дослідження. В умовах ринку здійснюється перехід економіки від переважно екстенсивного типу розвитку до інтенсивного. На мікрорівні це вимагає від підприємства підвищення ефективності виробництва, забезпечення конкурентоздатності продукції та застосування з цією метою нових форм господарювання й управління. На макрорівні виникає необхідність глибокої перебудови господарського механізму, створення цілісної системи управління економічними ресурсами. В Україні рівень ефективності праці практично не зростає, а то і зменшується. Тому вивчення тенденцій зміни ефективності праці та визначення її впливу на

кінцеві результати роботи в перехідній до ринку економіці набувають особливого значення.

У даний час в Україні найчастіше використовуються фінансові показники (дохід, прибуток, рентабельність) і значно менше - показники продуктивності та ефективності праці. Однією із причин такого явища є відсутність явного прямого впливу продуктивності праці на прибуток. Зміна останніх двох показників не завжди йде в одному напрямку. Прибуток може бути отриманий за рахунок цінового фактора або в разі зниження продуктивності праці, а висока продуктивність не завжди супроводжується зростанням прибутку, якщо товар не користується попитом.

В той же час досягнення високоефективних економік завжди базуються на високій ефективності праці і це є головним критерієм суспільного прогресу. У розвинутих країнах світу праця є найдорожчим фактором виробництва. В Україні вона є малопродуктивною і низькооплачуваною. А ефективність праці та її резерви залишаються здебільшого поза увагою керівників та спеціалістів. Немає загального усвідомлення, що трудомісткість є найпершим чинником, який формує ціну продукції та послуг.

Недостатня обґрунтованість існуючих методик вимірювання ефективності праці не дає можливості порівнювати продуктивність економічної системи в період структурних змін в економіці, інфляційних процесів, зміни асортименту продукції, що випускається.

З огляду на кризову ситуацію для України підвищення ефективності праці є надзвичайно важливим і актуальним завданням.

На наш погляд, слід чітко розрізнити три поняття, які з різних сторін характеризують працю: результативність, продуктивність та ефективність.

Результативність праці показує, скільки і яких продуктів отримує підприємство в результаті діяльності трудового колективу.

Продуктивність праці порівнює результат праці із затратами живої праці. Визначальна роль продуктивності праці полягає в тому, що, по-перше, її зростання є головним джерелом збільшення національного доходу; по-друге, за рахунок економії живої праці забезпечується приріст обсягів виробництва; по-третє, від рівня продуктивності праці залежить ефективність використання матеріально-технічних ресурсів та окупність витрат.

Ефективність праці у сфері матеріального виробництва - більш широке поняття, ніж її продуктивність. Вона розкриває ті сторони праці, які не відображені в показниках продуктивності праці. Ефективність праці враховує кількісні та якісні параметри виготовленої продукції більшою

мірою, ніж продуктивність праці. Однак, незважаючи на поширеність терміна "ефективність праці", єдиного тлумачення його сутності немає.

Вітчизняні вчені, виходячи з марксистської теорії продуктивності, довгий час вважали, що в основі вартості лежить один фактор виробництва – праця. Західні дослідники відстоювали точку зору, за якою вартість створюється всіма факторами виробництва. Тому показник продуктивності трактувався по-різному. У вітчизняній науці до останнього часу обмежувалися поняттям продуктивності праці, в основу якої покладалась продуктивність живої праці. У зарубіжній науці широкого поширення набуло поняття ефективності праці, яке розглядається з урахуванням як живої, так і уречевленої праці.

Визначення ефективності праці має велике значення під час розробки стратегії і тактики для вирішення питань забезпечення успішного розвитку економіки в умовах ринку. Стратегія передбачає розгляд основних напрямів підвищення ефективності праці на основі комплексного використання і розвитку всіх факторів і ресурсів для прискореного подолання кризи в економіці країни. Тактика передбачає розробку і здійснення поточних заходів щодо виявлення і використання резервів підвищення ефективності праці на основі усунення непродуктивних її витрат.

До основних часткових показників ефективності праці, як правило, зараховують:

- продуктивність праці й темпи її зростання;
- приріст продукції за рахунок підвищення продуктивності праці;
- економію живої праці (скорочення чисельності працівників, економія робочого часу, зниження трудомісткості та ін.);
- економію минулої праці, яка відображається в собівартості.

Слід зауважити, що в процесі споживання певної продукції поряд із витратами живої та уречевленої праці буде витрачатися і майбутня праця. Необхідність здійснення її закладається в теперішньому часі, якщо продукція потребує подальшої переробки, доробки або обслуговування. До того ж часто в процесі споживання здійснюються певні витрати, які можна виразити через затрати праці. Створення продукції та її споживання супроводжується певними витратами праці, що спонукає визначати її ефективність по цілому „ланцюжку вартості”. В рамках такого підходу з’являється можливість комплексно оцінити ефективність праці за певним видом продукції і в цілому в масштабах країни.

Крім того, в ряді випадків носієм майбутньої праці є якість роботи та якість виготовленої продукції, особливо якщо це складна продукція або виробництво її має багато етапів. Якісні показники стають мірилом затрат

майбутньої праці по доведенню такої продукції до певних кондицій, при яких вона може бути визнана кінцевим товаром.

Врахування майбутньої праці при визначенні її загальної ефективності, на наш погляд, є одним з напрямків удосконалення методів оцінки ефективності праці, визначення резервів її зростання, яке має велике практичне значення для загального підвищення ефективності виробництва.

Виходячи з такого підходу, сутність ефективності праці може виражатись через величини:

- витрат живої праці;
- витрат уречевленої праці;
- витрат майбутньої праці;
- маси споживчої вартості, отриманої завдяки цим витратам.

Економія робочого часу на основі підвищення ефективності праці досягається не тільки шляхом найбільш раціонального використання робочої сили, але й завдяки ефективному застосуванню уречевленої та майбутньої праці через підвищення якості роботи та продукції, підвищення ефективності післяпродажного обслуговування та так званих споживчих витрат по її експлуатації.

Ефективність праці відображає результативність праці, отриману на основі використання сукупних ресурсів як в сфері виробництва, так і в сфері споживання.

Наявність комплексного показника для оцінки ефективності праці дасть можливість розробити методику виявлення резервів підвищення ефективності праці на підприємствах і тим самим озброїти керівників та спеціалістів інструментом управління ефективністю виробництва.

Формування інструментів оцінки, аналізу та виявлення резервів підвищення ефективності праці на підприємствах конкретної галузі можна провести в декілька етапів.

На першому етапі виявляється проблема, обґрунтовуються показники для вимірювання ефективності праці, встановлюються методика їх розрахунку та методи оцінки ефективності праці.

На другому етапі аналізуються показники оцінки ефективності праці та фактори, що впливають на ефективність праці, встановлюються взаємозв'язки та взаємозалежності.

На третьому етапі розробляється методика виявлення резервів і складається комплексна програма підвищення ефективності праці на конкретному підприємстві.

На четвертому етапі здійснюється реалізація прийнятої програми підвищення ефективності праці.

Визначення ефективності праці дає можливість проаналізувати, наскільки раціонально здійснюється процес виробництва, а також служить основою для пошуку резервів її підвищення, визначення шляхів та напрямів удосконалення виробництва. Підвищення ефективності праці на макрорівні є визначальним джерелом економічного зростання, підвищення рівня життя, а на мікрорівні - необхідною умовою підвищення конкурентоздатності й ефективності функціонування підприємств

У зв'язку з цим в сучасних умовах показники ефективності праці мають стати базовими як під час організаційно-технічного переоснащення виробництва, так і при забезпеченні раціонального використання робочих місць, комплексів системи машин та технологій.

Висновки. Підвищення економічної ефективності виробництва потребує збільшення обсягів товарів і послуг на одиницю використаних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Це можливо при підвищенні продуктивності суспільної праці в різних часових періодах - минулому, сучасному і майбутньому. Врахування майбутньої праці при визначенні її загальної ефективності – один з напрямків удосконалення методів оцінки ефективності праці, визначення резервів її зростання. На основі показників ефективності праці мають визначатися напрямки розвитку окремих підприємств, розроблятися програми розвитку, проводитися оцінка й стимулювання результатів господарської діяльності трудових колективів. Цей критерій має стати головним при формуванні стратегій підприємств, галузей, країни в цілому для забезпечення сталого економічного розвитку

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анализ и прогноз эффективности труда и доходов населения** / Блюмина М.С., Козырев В.В., Тарасова Н.А., Фаерман Е.Ю.; Центр. экон.-мат. ин-т. РАН; [Ред. Левина И.А.] — Препр. — М., 1996. — 87с.: ил., табл. Авт. указ. на обороте тит. л. — библиогр.: с. 85-87.
2. **Богиня Д.** Эффективность праці в ринковій економіці / Д. Богиня, А. Шевченко // Україна: аспекти праці. – 1996. - №4. – С. 3-6.
3. **Виноградов И.П.** Производительность труда – главное звено эффективности. – М., 1980. – 196с.
4. **Гончаров В.** Эффективность праці в контексті становлення ринкової економіки в Україні: проблеми та концепція вдосконалення: // Економіст. - 2007. - № 8. - С.10-13.
5. **Костин Л. А.** Рост производительности труда – основной фактор развития производства и повышения благосостояния народа. М.: Мысль, 1980. -72с.
6. **Мотиваційні основи ефективної праці в умовах ринкової трансформації економіки** : Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіки; [Редкол.: Д.П.Богиня (відп. ред.) та ін.] — К., 1996. — 110, [2] с. Бібліогр. наприкінці ст. - ISBN 5-7702-1214-4.
7. **Плаксов В. А.** Нормативна оцінка результативності праці // Проблеми економіки і нормування праці в умовах формування ринкових механізмів: міжнар. наук. – практ. конференція: Зб. доповідей. – Хмельницький, 1995. – С. 142 –144.

8. **Скочиляс С.М.** Економічний механізм управління ефективністю праці в будівництві / Терноп. акад. нар. госп-ва. — Тернопіль : Екон. думка, 1998. — 65, [1] с.: табл. Бібліогр.: с. 64-65. - ISBN 966-7411-09-5.
9. **Чухно А.** Актуальные проблемы стратегии экономического и социального развития на современном этапе // Экономика Украины. - №4. – 2004 г. – с.15-23.
10. **Шевченко А.Ф.** Ефективність праці та фактори її підвищення при переході до ринкової економіки — Кам'янськ-Шахтинський: Станіца, 1994. — 107, [2] с. - Бібліогр.: с. 100-108. - ISBN T126810.